

MARTA PISAREK¹, JADWIGA LECHOWSKA²

¹Katedra Agroekologii, ²Zakład Produkcji Zwierzęcej i Oceny Produktów Drobiarskich
Wydział Biologiczno-Rolniczy, Uniwersytet Rzeszowski,
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
e-mail: mpisarek@univ.rzeszow.pl

KSZTAŁTOWANIE BIORÓŻNORODNOŚCI TERENÓW NIELEŚNYCH W MAGURSKIM PARKU NARODOWYM

Magurski Park Narodowy obejmuje obszary chronione wyróżniające się szczególnymi walorami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi. Ekosystemy nieleśne stanowią blisko 5% powierzchni Parku, do których zalicza się łąki, pastwiska, torfowiska, wrzosowiska i ziolorośla. W celu zachowania wysokiej bioróżnorodności tych terenów, w MPN w szerokim zakresie realizowana jest czynna ochrona stabilizacyjna.

Słowa kluczowe: ekosystemy nieleśne, ochrona zachowawcza, ochrona stabilizacyjna, Magurski Park Narodowy

I. WSTĘP

Magurski Park Narodowy został utworzony decyzją Rady Ministrów z dnia 24 listopada 1994 roku. Zajmuje centralną część Beskidu Niskiego, a administracyjnie przynależy w większości do województwa podkarpackiego. Jedynie niewielka północno-zachodnia część wchodzi w skład województwa małopolskiego (tab. 1) [3,13]. Granice MPN charakteryzują się bardzo nieregularnym przebiegiem wynikającym z kompromisu między dążeniami ludności miejscowej do gospodarczego wykorzystania terenu, a realizowanymi przez Park zadaniami ochrony przyrody [8]. Ich łączna długość wynosi około 204 km [13].

Magurski Park Narodowy posiada wiele walorów przyrodniczych i krajobrazowych, a potencjalne możliwości turystyczne i rolnicze są dotychczas wykorzystywane w niewielkim zakresie. Występuje tam bardzo bogata flora i fauna. Wśród 757 gatunków roślin, 70 objętych jest ochroną, w tym 30 całkowitą. Grupę poznanych dotychczas zwierząt MPN stanowi: 137 gatunków ptaków, 55 gatunków ssaków, 12 gatunków ryb, 10 gatunków płazów, 7 gadów, 79 motyli dziennych, 21 gatunków trzmieli i trzmielców oraz 290 gatunków ryjkowców. Około

* *Pracę recenzował:* dr hab. Paweł Czarnota, Pracownia Naukowa Gorczańskiego Parku Narodowego

200 gatunków zwierząt objętych jest ochroną całkowitą [2]. Z chwilą przystąpienia Polski do UE obszar został zgłoszony do Sieci Natura 2000 oraz Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich [6,7].

Tereny MPN wzbudzają zainteresowanie przyrodników, ze względu na cenne zbiorowiska łąkowe o dużym znaczeniu dla zachowania różnorodności biologicznej Beskidu Niskiego Karpat, jak i rolników pod kątem pozyskiwania środków europejskich z tytułu Pakietów Rolnośrodowiskowych, obejmujących utrzymanie ekstensywnych łąk i pastwisk. Jest to zrozumiałe ze względu na położenie tych łąk w miejscach trudno dostępnych, podtapianych i silnie uwilgotnionych.

Tabela 1 – Table 1

Powierzchnia Magurskiego Parku Narodowego [13]

The Magurski National Park area [13]

Powierzchnia MPN w obrębie jednostek administracyjnych <i>Administrative units area in the MNP</i>			
Powiat / <i>County</i>	Gmina / <i>Commune</i>	ha	%
gorlicki	Lipinki	1005,5	5,17
	Sękowa	998,2	5,13
jasielski	Dębowiec	1678,6	8,64
	Krempna	12728,7	65,48
	Nowy Żmigród	1070,3	5,51
	Osiek jasielski	802,0	4,12
krośnieński	Dukla	1155,6	5,94
Powierzchnia leśna / <i>Forest area</i>		18571,7	95,54
Powierzchnia nieleśna / <i>Non-forest area</i>		829,1	4,27
Wody / <i>Surface water area</i>		38,1	0,19
Powierzchnia otuliny MPN / <i>MNP buffezone area</i>		22969,0	-

Do terenów nieleśnych MPN zalicza się łąki, pastwiska, torfowiska, wrzosowiska i ziołorośla, które to łącznie stanowią blisko 5% powierzchni Parku (tab. 1). Tworzą większe kompleksy na terenach dawnych wsi: Ciachania, Żydowskie, Nieznajoma, Rozstajne oraz Wilsznia. W MPN pastwiska trwale zajmują obszar 629,93 ha, łąki trwale 98,40 ha, a pozostałą część obejmują inne użytki rolne, jak grunty orne czy sady. W strefie otwartej zidentyfikowano 2/3 zbiorowisk roślinnych Parku (34 roślinności zielnej oraz 4 zaroślowe) i dużą liczbę gatunków chronionych. Największą część obszarów nieleśnych tworzy łąka mieczykowo-regłowa zwana łąką świeżą [2].

Celem niniejszej publikacji była analiza działań Magurskiego Parku Narodowego na rzecz kształtowania różnorodności biologicznej na terenach otwartych tego Parku. Dane dotyczące działalności MPN uzyskano z pomocą wywiadu kierowanego z pracownikiem Parku. Ponadto materiał stanowiły operaty i sprawozdania opracowane przez pracowników MPN [4,5,10].

II. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

Niestosowanie aktywnych zabiegów ochrony czynnej lub zbyt mała powierzchnia obiektów chronionych może być przyczyną utraty części lub całości walorów przyrodniczych danego obszaru [1,9]. Na obszarach nieleśnych MPN zjawisko takie było obserwowane po okresie przemian ustrojowych na terenach uprzednio należących do Państwowych Gospodarstw Rolnych. Zaprzestanie użytkowania rolniczego, doprowadziło do sukcesji, a ta do zubożenia różnorodności flory i fauny terenów otwartych [2]. Dlatego

też obecnie na zdecydowanej większości terenów nieleśnych Magurskiego Parku Narodowego dla zachowania wysokiej bioróżnorodności podejmowane są działania ograniczające naturalny proces sukcesji roślinnej poprzez ochronę czynną stabilizacyjną [10]. Polega ona m.in. na koszeniu mechanicznym (za pomocą kosiarek rotacyjnych) łąk suchych i świeżych – co 2 lata oraz wrzosowisk – co 5 lat, jak również koszeniu ręcznym łąk podmokłych i młak co 3-5 lat. Zabieg koszenia przeprowadza się w odpowiednim terminie dla 7 gatunków priorytetowych, m.in. takich jak: mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, zimowit jesienny, co poprawia ich kondycję oraz niszczy konkurencyjne, ekspansywne gatunki. Wykaszenie odbywa się na całej powierzchni lub jego części, przy pozostawieniu pasów ekologicznych. Koszenie pasowe ma za zadanie zapewnić schronienie dla zwierząt tam bytujących. Natomiast koszenie całopowierzchniowe stwarza dogodnie warunki łowieckie dla ptaków szponiastych. Na terenie Magurskiego Parku Narodowego utworzonych zostało 26 stref ochronnych wokół miejsc gniazdowania orłów z rodzaju *Aquila*. Niska trawa w okresie wychowywania piskląt ułatwia dorosłym ptakom orlika krzykliwego, orla przedniego, a także myszołowa zwyczajnego dostęp do gryzoni. Ponadto całopowierzchniowe koszenie 0,5 ha łąki z rosnącą tam kokoryczą (*Corydalis* spp.) na obszarze występowania niepylaka mnemozyna poprawia warunki bytowe dla tego gatunku motyla [4].

Niezależnie od techniki koszenia, w każdym przypadku konieczne jest usuwanie siana. Po zbelowaniu wykorzystywane jest ono do dokarmiania zwierząt leśnych w okresie zimowym. Nadwyżki są sprzedawane [11].

Kolejnym, ważnym działaniem z zakresu ochrony ekosystemów nieleśnych jest usuwanie młodych drzew, np.: wierzby, brzozy i leszczyny, pojawiających się na łąkach w wyniku sukcesji. Zabieg ten wykonuje się ręcznie lub mechanicznie w odstępach 3-5 letnich. Taką formą ochrony objęte są szczególnie łąki suche z dziewięcisiem bezłodygowym i fragmenty wrzosowisk z widłakiem goździstym. Ręczne usuwanie zagłuszających podrostów drzew i krzewów sprzyja ponadto ochronie gatunków z rodziny storczykowatych.

Na obszarze Parku, w wielu miejscach widoczne są ślady dawnego osadnictwa. Świadczą o tym zbiorowiska roślin polowych, ogrodowych, skupiska chwastów ruderalnych w otoczeniu zabudowy. Na tym terenie prowadzi się poszukiwania i ratowanie starych odmian drzew owocowych. Okazy zdrowe, niezagrożone obumarciem są inwentaryzowane i w miarę potrzeby odsłaniane. Z chorych i starych drzew, które są w złym stanie i mogą nie przetrwać do następnego sezonu pobierane są zrazy i wykonywane szczepienie na podkładkach.

Na terenach otwartych MPN w okresie od maja do października prowadzony jest wypas owiec rodzimych ras. Obsada tych zwierząt wynosi 900 szt./110 ha. Taka forma gospodarowania pozwala na racjonalne użytkowanie runi m.in. poprzez naturalne nawożenie i niskie przygryzanie, udeptywanie oraz masowanie runi pastwiskowej raciczkami [4,5,10]. Zaniechanie wypasania przyczynia się do spadku bioróżnorodności terenów górskich, wymierania rzadkich i chronionych gatunków roślin, np. krokusa, storczyków, mieczyka dachówkowatego oraz zarastania ekosystemów nieleśnych w drodze wtórnej sukcesji.

Poza opisanymi sposobami czynnej ochrony terenów otwartych, zgodnie z literaturą tematu, półnaturalne wilgotne łąki ziołoroślowe oraz łąki mezofile zaleca się chronić przed sukcesją lasu poprzez nawożenie organiczne i mineralne. W przypadku silnego wyciąłowania łąk, dopuszczalne jest w otulinie Parku nawożenie naturalne (obornik zmieszany ze słomą, wcześniej sezonowany przez kilka miesięcy) i nawożenie mineralne, w celu promocji określonych typów roślinności. Na łąkach można również stosować wapnowanie, tam gdzie było wcześniej stosowane, gdyż zakwaszenie może powodować

spadek różnorodności zespołów roślinnych. Wapnowanie nie powinno mieć miejsca częściej niż raz na 5-10 lat. Konkretnie zalecenia nawozowe muszą być dostosowane indywidualnie do danego płatu roślinności [9].

Zakres podejmowanych zadań czynnej ochrony ekosystemów nieleśnych MPN jest limitowany przez przyczyny ekonomiczne. W latach 2004-2006 MPN korzystał ze środków pochodzących z Programów Rolnośrodowiskowych, którym objęto obszar 17,6 ha. Obecnie z PROW 2007-2013 MPN planuje się objąć dofinansowaniem obszar 67,16 ha [11]. Przedmiotem ochrony są półnaturalne zbiorowiska roślinne, które powstały w wyniku stosowania tradycyjnych form gospodarki łąkarskiej i pasterskiej z wyłączeniem tych, które powstały ze sztucznie wprowadzonych mieszanek siewnych. Na niższych wysokościach szczególne znaczenie mają łąki rajgrasowe, występujące na siedliskach tzw. świeżych oraz w strefie długotrwałych zalewów. Na obszarze Parku najcenniejsze są łąki mietlikowo-mietlicowe. Zbiorowiska roślinne chronione w ramach tego programu mają kluczowe znaczenie dla sieci NATURA 2000 [7].

Na terenie Parku, w związku z korzystaniem z tego pakietu Programów Rolnośrodowiskowych, obowiązują następujące wymogi: przestrzeganie Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej, rezygnacja z odłogowania, bądź ekstensyfikacji, rezygnacja ze stosowania chemicznych środków ochrony roślin i dosiewania nasion, koszenie od środka na zewnątrz łąnu, dające szansę ucieczki ptakom, ich pisklętom, a także innym zwierzętom (sarnom, zającom, lisom) [1]. Niestety przy koszeniu łąk w MPN nie są stosowane tzw. wypłaszacze, tj. zamontowane na ciągniku specjalne łańcuchy [11]. Nieprawidłowa technika koszenia lub brak wypłaszaczy stanowi zagrożenie dla błotniaków, derkacza i przepiórki. Gatunki te w okresie koszenia, albo są jeszcze w trakcie wysiadywania jaj, albo opiekują się pisklętami, znajdującymi się w gnieździe. W czasie zabiegów giną nie tylko pisklęta, ale również wiele ptaków dorosłych. Najbardziej narażone są ptaki wysiadujące, które zwykle opuszczają gniazda w ostatniej chwili, często za późno, by uniknąć dostania się pod kosiarkę [12].

W ekosystemach nieleśnych Magurskiego Parku Narodowego w niewielkim zakresie stosuje się ochronę czynną o charakterze zachowawczym. Na terenie Świerkowa Ruska (w celach naukowych) pozostawiono teren do obserwacji postępujących procesów sukcesji bez ingerencji człowieka.

III. PODSUMOWANIE

Krajobraz tak jak całe środowisko, traktowany jest jako dobro nieodnawialne i w związku z tym, musi podlegać racjonalnej ochronie. W Magurskim Parku Narodowym dla kształtowania bioróżnorodności terenów nieleśnych podejmowane są działania ograniczające naturalny proces sukcesji w zakresie ochrony czynnej stabilizacyjnej oraz o charakterze zachowawczym. Ochrona czynna stabilizacyjna terenów otwartych realizowana jest poprzez racjonalne nawożenie, koszenie całopowierzchniowe lub pozostawianie pasów ekologicznych. Ponadto prowadzi się wypas zwierząt i usuwanie młodych drzew. Do obserwacji postępujących procesów sukcesji bez ingerencji człowieka pozostawiono do celów naukowych obszar położony we wsi Świerkowa Ruska. Ważnym elementem ochrony ekosystemów nieleśnych MPN jest wsparcie finansowe ze środków krajowych jak i Unii Europejskiej.

IV. LITERATURA

1. Domagała-Świątkiewicz I.: Wpływ działalności rolniczej na środowisko naturalne. [w:] Wiech K., Kołoczek H., Kaszyński P. (red.). Ochrona środowiska naturalnego w XXI wieku – nowe wyzwania i zagrożenia. Wyd. AR Kraków. 2005.
2. Górecki A., Krzemień K., Skiba S., Zemanek B. (red.): Przyroda Magurskiego Parku Narodowego. Oficyna Wyd. TEXT. Krempna-Kraków. 2003.
3. Hanas P.: Magurski Park Narodowy. MULTICO Oficyna Wydawnicza. Warszawa. 2001.
4. Informacja ustna: mgr inż. Andrzej Koszler, st. spec. ds. ochrony przyrody – pracownik MPN. Krempna. 2007.
5. Michalik S., Dubiel E., Michalik R., Stachurska A., Gawroński S.: Plan ochrony Magurskiego Parku Narodowego, operat fitosocjologii terenów leśnych i nieleśnych MPN, na okres od 1 stycznia 2000r. do 31 grudnia 2019r. Wyd. MPN. Krempna. 1999.
6. Mochola J.R.: Ochrona zwierząt w projektowanej sieci Natura 2000 w Polsce. Parki Narodowe. 2. s. 8-10. 2004.
7. Perzanowska J.: Ochrona siedlisk przyrodniczych w sieci Natura 2000. Parki Narodowe. 3. s. 6-14. 2007.
8. Podawca K.: Planowanie przestrzenne gmin a zagospodarowanie przestrzenne parków narodowych. Acta Sci. Pol. Ser. Architectura. 5(2). s. 97-110. 2006.
9. Rąkowski G.: Zagrożenia walorów przyrodniczych i skuteczność ochrony przyrody w rezerwach Polski południowej. Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych. 29. s. 85-96. 2006.
10. Ropa W. (red.): Magurski Park Narodowy. Wyd. Starostwo Powiatowe w Jasle. Jasło. 2004.
11. Stachoń J.: Produkcja rolna na terenach chronionych na przykładzie Magurskiego Parku Narodowego. Maszynopis pracy inżynierskiej. PWSZ Krosno. 2008.
12. Walasz K., Tworek S., Wiehle D.: Ochrona ptaków i ich siedlisk w Polsce. Wyd. Małopolskie Tow. Ornitologiczne, Inst. Ochr. Przyrody PAN. Kraków. 2006.
13. www.magurskipn.pl. Data wejścia 15.01.2009.

FORMATION OF BIODIVERSITY OF NON-FOREST AREAS IN THE MAGURSKI NATIONAL PARK

Summary

The Magurski National Park (MNP) embraces protected areas characterized by their particular natural, scientific, social, cultural and educational values. The non-forest ecosystems contribute to almost 5% of the park's area, including meadows and pastures, peatlands, heath and forb communities. In order to preserve their biodiversity, stabilizing active conservation is widely applied in the MNP.

Key words: non-forest ecosystems, preservation, stabilizing conservation, Magurski National Park